

HUKUKİ BİR KAVRAM OLARAK
ŞİDDET MAĞDURU KADINLARDA
ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİK
SENDROMU VE İNGİLİZ
HAKSIZ TAHRİK HUKUKU
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

Dr. Recep DOĞAN**

Makalenin Geldiği Tarih: 09.04.2015 **Kabul Tarihi:** 13.04.2015

* Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK-ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

** Dr. Recep DOĞAN (LL.M., PhD Keele University UK) TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Görevlisi. recepdogan06@hotmail.com

ÖZ

Bu makalede, şiddet mağduru kadınlarda görülen “öğrenilmiş çaresizlik sendromu” hukuki açıdan tartışılacak ve bu sendroma ilişkin delillerin, İngiliz haksız tahrik hukuku üzerindeki etkileri açıklanacaktır. Hâlihazırda eril (masculine) bir anlayış ile düzenlenen İngiliz haksız tahrik hukukuna ilişkin düzenlemelerin cinsiyet farklılıklarını dikkate alıp almadığı ve kasten öldürme suçunu işleyen şiddet mağduru kadınların haksız tahrikten yararlanmasına izin verip vermediği incelenecektir. İngiliz Temyiz Mahkemesinin Ahluwalia ve Thornton kararlarının ışığı altında, sistematik şiddet mağduru olup kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromu gelişen kadınların kasten öldürme suçlarındaki hukuki durumunun iyileştirilip iyileştirilemeyeceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hanel aile içi şiddet, öğrenilmiş çaresizlik, İngiliz haksız tahrik hukuku, kadına yönelik şiddet, kasten öldürme.*

THE CONCEPT OF LEARNED HELPLESSNESS IN BATTERED WOMEN AND ITS IMPACTS ON ENGLISH LAW OF PROVOCATION

ABSTRACT

This article discusses the concept of learned helplessness in battered women and its implications on English law of provocation. It will be explored whether current provisions in English law of provocation, which are still based on male aggression and masculinity, help to reinforce gender differences and allow battered women who kill to argue the defence of provocation. In the light of English Court of Appeal's rulings in Ahluwalia and Thornton, it will be argued whether the defences for battered women who kill will be improved.

Keywords: *Domestic violence, learned helplessness, English law of provocation, violence against women, homicide.*

GİRİŞ

Hemen hemen her toplumda birçok kadın gerek hane/aile içinde, gerekse dışında, erkeklerin şiddetine maruz kalmaktadır. Bununla beraber, maruz kaldığı sistematik şiddetin oluşturduğu sarmaldan ya da kısır döngüden kurtulmak için birçok kadının intihar ettiği veya intihara teşebbüs ettiği, hatta şiddet uygulayan erkeği öldürmek zorunda kaldığı vakalar, yadsınamaz bir gerçeklik olarak hemen hemen her gün karşımıza çıkmaktadır.^[1]

Şiddete uğrayan her kadın, yalnızca acıyı değil aynı zamanda aşağılanmayı, öfkeyi ve korkuyu da yaşamaktadır. Şiddetin sıradanlaşması ve şiddetten kurtulmak için yapılan hamlelerin sonuçsuz kalıp kaçınılmaz bir hal alması durumunda ise, şiddet mağduru kadın şiddeti kabullenebilmekte, şiddet nedeniyle kendisinde öğrenilmiş çaresizlik (*learned helplessness*) sendromu gelişebilmekte, ayrıca bu kadınlarda özgüven eksikliği, uğranılan şiddetin sorumluluğunu kendinde arama ve kendini suçlama gibi kişilik özellikleri görülebilmektedir.^[2] Ancak kadınların yaşadığı bu tür deneyim ve duyguların şiddet mağduru kadının fail, şiddet uygulayan erkeğin ise maktul konumunda olduğu, kasten öldürme vakalarında yeterince anlaşıldığı söylenemez. Her kadın, bu duyguları farklı yoğunlukta yaşasa da, özellikle haksız tahrik hukukunun masculine (*eril*) bir anlayış ile düzenlendiği Anglosakson hukuku ve bunu takip eden hukuk sistemlerinde (*İngiltere, Yeni Zelanda, Avustralya, Kanada ve ABD*) bu sorun daha belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Çünkü bu tür masculine (*eril*) sistemlerde, haksız tahrik hukuku, kadınlardan çok erkeklerin karakteristik davranış biçimlerine uygun olarak yapılandırılmış olup, tahrik edici söz veya davranışın failde ani öfke ve kızgınlığa, ardından hareket serbestisinin ani ve geçici olarak kaybına sebebiyet verdiği, hareket serbestinin kısıtlanması sebebiyle fail tarafından tahrik edici söz veya davranışa karşı hemen vakit geçirilmeksizin (*heat of the moment*) şiddet kullanılarak karşılık verilmesi gerektiği karine olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla uzunca bir süre şiddete maruz kalan ve her gün şiddete maruz kalacağı korkusuyla yaşayan kadınlar tarafından, en son şiddet eyleminin uygulandığı andan daha sonraki bir zaman diliminde, özellikle maktulün korunmasız veya güçsüz halde bulunduğu bir anda, (*örneğin maktul uykudayken ya da sarhoş*

[1] BAGLI Mazhar & SEVER Aysan. "Female and Male Suicides in Batman, Turkey: Poverty, Social Change, Patriarchal Oppression and Gender Links", 2 (1), The Women's Health & Urban Life, 2003, s. 60–84. BHARDWAJ, Anita. "Growing up Young, Asian and Female in Britain: A Report on Self-harm and Suicide", 68 (1), Feminist Review, 2001, s.52–67. WASIK, Martin. "Cumulative provocation and domestic killing", Criminal Law Review, 1982, s. 29-37. HÜRTAŞ, Sibel. Canına Tak Eden Kadınlar. Kocalarını Neden Öldürdüler?, 2. Baskı, İstanbul 2014, İletişim Yayınları.

[2] WALKER, Lenore, E. The battered woman syndrome. New York: Springer, 1984.

iken) işlenen kasten öldürme suçlarında, kadınların ilk uygulanan şiddete sessiz kalmak suretiyle şiddete zımnen rıza gösterdiği, maktulün boş bulunduğu bir anı kollamak suretiyle planlayarak ve soğukkanlılıkla maktulü öldürdüğü, bu nedenle haksız tahrik hükümlerinden yararlanamayacağı tezini savunan ve dolayısıyla adaletsizliğe yol açan uygulamalar ve yorumlar bulunmaktadır.

Bu tür uygulamaların en belirgin örnekleri İngiltere’de yaşanmış olup,^[3] eril bir anlayış ile düzenlenmiş olan İngiliz haksız tahrik hukukunun, şiddet mağduru olan ve şiddet nedeniyle kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromu gelişen kadınların duygularına ve yaşadıkları deneyimlere uygun olarak esnekleştirilmesi, bu sendromun kadınların davranışları üzerindeki muhtemel etkilerine dair bilirkişilerin, özellikle psikiyatr ve davranış bilimcilerinin değerlendirmelelerinin, İngiliz Temyiz Mahkemesi (*The Court of Appeal*) tarafından delil olarak kabul edilmesiyle mümkün olmuştur.

Bu makalede, öncelikle şiddet mağduru kadınlarda gelişen “öğrenilmiş çaresizlik sendromu” nun kavramsal ve teorik olarak gelişim süreci, bu kavrama yöneltilen eleştiriler ve kavramın hukuki boyutları tartışılacaktır. Ardından, “öğrenilmiş çaresizlik sendromu” nun İngiliz haksız tahrik hukuku üzerindeki etkileri, İngiliz Mahkemelerinin ve İngiliz Temyiz Mahkemesinin kararları göz önüne alınarak irdelenecek, cinsiyet farklılıkları göz önüne alınmaksızın eril bir anlayışla yapılandırılan haksız tahrike ilişkin düzenlemelerin, yol açabileceği sorunlar tartışılacak ve “cezaların failin kişiliğine uydurulması” ilkesi ile bağdaşmayan yorum ve uygulamalardan örnekler verilecektir.

ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİK SENDROMUNUN KAVRAMSAL VE TEORİK GELİŞİM SÜRECİ

“Öğrenilmiş çaresizlik” kavramı, teorik olarak ilk defa Martin Seligman tarafından köpekler üzerinde yapılan koşullanmaya (*şartlanmaya*) ilişkin psikolojik deneyler, bir başka deyişle, insanların veya hayvanların bir olguyu veya olayı bir başkası ile nasıl ilişkilendirdikleri ve bunu nasıl öğrendikleri ile ilgili deneyler neticesinde geliştirilmiştir. Seligman 1960’lı yılların sonlarında ve 1970’li yılların başlarında gerçekleştirdiği deneylerde, bir grup köpeği zil sesini müteakip sürekli ama kısa aralıklarla şiddetli elektrik şoklarına maruz bırakmıştır. İlk başlarda, köpekler zil sesi ile elektrik şokunu bir biriyle ilişkilendirmiş, zil sesini duyar duymaz, daha elektrik akımı verilmeden sanki elektrik şokuna tutulmuş gibi tepki vermişlerdir. Ancak her zil sesi sonrası köpeklere aralıksız elektrik akımı verilmeye devam edilmiştir. Daha sonra, deneyin ikinci ayağını

[3] Bkz. Kiranjit Ahluwalia ve Sara Thornton hakkında verilen kararlar. R v Ahluwalia [1992] 4 All ER 889. R v Thornton (No.2) [1996] 2 Cr. App. R. 108.

oluşturan klasik kaçınma eğitimine geçilmiştir. Bu aşamada, daha önceden hiç elektrik akımına maruz kalmamış köpekler, ortası köpeğin üzerinde atlayıp karşı tarafa geçebileceği bir çit ile bölünmüş bir odaya konmuş, çitin olduğu bölümün bir tarafına elektrik akımı verilmiş diğer tarafına ise elektrik akımı verilmemiştir. Normal şartlarda zil sesi ile beraber elektrik akımı verilerek köpek- lere çitin karşı tarafına nasıl geçeceği ve akımdan nasıl kurtulacağı öğretilmiş, köpekler karşı tarafa geçerek elektrik akımından kurtulmayı başarmıştır. Ama daha önceden kendisine sürekli ama kısa aralıklarla şiddetli elektrik şokları verilen köpekler odaya konulduğunda, bu köpekler zil sesini duyduktan sonra çitin karşı tarafına geçmeyi denememiş, çaresiz bir biçimde yatarak elektrik şokundan kaçınmayı sağlayacak hiçbir davranışta bulunmamışlardır. Bir başka deyişle Seligman'ın köpekleri, ilk etapta şoku engelleyemeyeceklerini öğrenerek çaresizlik geliştirdiğinden, ikinci aşamada düzenek üzerinden atlayarak karşı tarafa geçebilmelerine ve şoktan kurtulabilmelerine imkân olmasına rağmen, kontrol grubundan farklı olarak bu davranışı geliştirememiş, diğer bir deyişle, çaresizlik, kaçınma davranışını inhibe etmiştir.

Seligman bu koşullanma (*şartlanma*) durumunu “öğrenilmiş çaresizlik” (*learned helplessness*) olarak adlandırmıştır. Bu bağlamda, olumsuz bir durumdan kurtulmak için imkân bulunmasına rağmen, geçmişte öğrenilen tecrübelerin ışığında olumsuz durumdan kaçınmak için yapılacak girişimlerin sonuçsuz kalacağı ve buna karşı geliştirilecek bir çarenin olmadığı öğrenilmesi hali, Seligman tarafından “öğrenilmiş çaresizlik” olarak tanımlanmış ve kavramsallaştırılmıştır.^[4]

Bu tür koşullanmaların insanlar üzerinde de aynı etkiyi yaratıp yaratmaya- cağı ilk başlarda tartışmalı olmasına rağmen, daha sonra yapılan araştırmalar, insanların da yaşadıkları olumsuz deneyimleri ne şekilde algıladıklarının, ken- dilerini çaresiz hissedip hissetmemesinde etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Öğrenilmiş çaresizlik sendromu veya kavramının hukuki açıdan değer kazanması ise bir kısır döngü veya sarmal içinde şiddete uğrayan kadının (*battered woman*) şiddetten veya şiddet tehlikesinden kaçmak için imkân bulunmasına rağmen, geçmişte edindiği tecrübelerin ışığında kaçmak için yapılacak girişim- lerin sonuçsuz kalacağını düşünerek, şiddet uygulayan erkekle ilişkiye devam etmesi ve içinde bulunduğu psikolojik tutulma veya zihinsel durum nedeniyle, şiddet uygulayan erkeği, erkeğin korunmasız veya güçsüz halde bulunduğu bir anda, (*örneğin maktul uykudayken ya da sarhoş iken*) öldürmesi nedeniyle yapılan yargılamalarda, bilirkişiler tarafından sunulan delillerin mahkemeler tarafından dikkate alınması ile mümkün olmuştur.

[4] SELIGMAN, Martin, E. P. Helplessness: On Depression, Development, and Death. San Francisco: W. H. Freeman, 1975.

Bu tür ölümle sonuçlanan vakalara ilişkin yargulamalarda, psikologlar, sistematik şiddet mağduru kadının ilişkiyi sonlandırmasının sorunu çözmeyeceğini düşünmesine neden olan psikolojik tutulma veya çaresizlik haline ilişkin zihinsel durumun, ancak öğrenilmiş çaresizlik sendromu ile açıklanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bir başka deyişle, öğrenilmiş çaresizlik sendromu, sistematik şiddet mağduru kadınlarda görülen ve sendrom olarak nitelendirilen davranışların (*battered woman syndrome*) açıklanmasında kullanılmıştır. Bu konudaki ilk tartışmaların temelleri de Amerikalı psikolog Walker tarafından atılmıştır.^[5]

Lenore Walker eserinde sistematik bir biçimde hane/aile içinde şiddete maruz kalan kadının şiddet uygulayan erkeği öldürmeyi neden mantıklı bir çözüm olarak gördüğünü ve şiddet dışında evden uzaklaşmak veya yardım istemek gibi bir alternatifte neden başvurmadığını açıklamak üzere “*The battered woman syndrome*” kavramını geliştirmiştir. Walker’ın şiddet mağduru kadının hissettiği psikolojik tutulma veya çaresizlik nedeniyle işlenen ve şiddet uygulayan failin öldürülmesiyle sonuçlanan kasten öldürme suçunu açıklamak üzere geliştirdiği bu kavram, iki temel teoriye dayanmaktadır: a) döngü veya sarmal teorisi (*Cycle theory*), b) öğrenilmiş çaresizlik teorisi (*the theory of learned helplessness*).

Döngü veya sarmal teorisine göre erkeklerin kadınlara karşı uyguladığı hane/aile içi şiddette (*domestic violence*) erkekler karakteristik olarak 3 aşamadan oluşan davranış kalıpları veya modelleri geliştirmektedir. Birinci aşamada, erkekler çatışmacı bir tavır sergileyerek gerginlik yaratmakta, ardından gerginliği tırmandırmakta, kadının gerilimi azaltmak adına yaptığı uzlaşma hamleleri sonuçsuz kalmaktadır (*Tension building*). Gerginliği tırmandırma aşamasını, sudan bahanelerle erkeğin aniden kadına karşı şiddet uyguladığı aşama takip etmektedir (*Acute battering*). Bu aşamadan sonra üçüncü aşamada, erkeğin pişmanlık hissetmesinden kaynaklanan ve sevgi gösterisinin yaşandığı (*loving contrition*)^[6] ya da erkeğin kadından af dilediği veya bir daha şiddet uygulamayacağına dair söz verdiği “balayı” (*honeymoon*) aşaması, üçüncü aşama olarak ortaya çıkmaktadır. Balayı aşaması da tekrar erkeğin gerginlik yaratıp şiddet uygulaması ile sona ermekte ve şiddet olgusu bir kısır döngü şeklinde tekrarlanarak devam etmektedir.

Öğrenilmiş çaresizlik teorisinde ise Walker, yukarıda açıklanan ve Martin Seligman tarafından köpekler üzerinde yapılan, koşullanmaya (*şartlanmaya*) ilişkin psikolojik deneylerin verilerine başvurmaktadır. Walker’a göre, şiddetin sıradanlaşması ve şiddetten kurtulmak için yapılan hamlelerin sonuçsuz kalıp kaçınılmaz bir hal alması sebebiyle, şiddet mağduru kadın şiddeti kabullenmekte,

[5] WALKER, 1984.

[6] REGINA, A. Schuller & RZEPA, Sara. “Expert Testimony Pertaining to Battered Woman Syndrome: Its Impact on Jurors’ Decisions” 26 (6), Law and Human Behavior, 2002, s. 655-673, s.657.

ayrıca bu kadınlarda özgüven eksikliği, uğranılan şiddetin sorumluluğunu kendinde arama ve kendini suçlama gibi kişilik özellikleri görülmekte, depresyon, kaygı, korku ve yaygın bir şüphencilik hali gelişmektedir.

İlk defa Amerika'da ortaya çıkıp Amerikan mahkemelerinde^[7] kullanılan bu teori ve bu teoriye dayalı psikolojik deliller, uygulamaya ilişkin çeşitli farklılıklara rağmen şu an sadece ABD' de değil, haksız tahrik hukukunun eril (*masculine*) bir anlayış ile düzenlendiği Kanada^[8], Avustralya^[9], Yeni Zelanda^[10] ve İngiltere'de^[11], şiddet mağduru kadının hissettiği psikolojik tutulma veya çaresizlik hali dolayısıyla işlediği ve şiddet uygulayan failin öldürülmesiyle sonuçlanan kasten öldürme suçlarında, haksız tahrike ilişkin hükümlerin kadınlar lehine esnetilmesi amacıyla kullanılmaktadır.

ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİK SENDROMU KAVRAMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Eril bir şekilde düzenlenen haksız tahrike ilişkin düzenlemelerin, şiddet mağduru kadınlar aleyhine yarattığı sonuçların giderilmesi amacıyla geliştirilmiş olmasına rağmen, sistematik şiddet mağduru kadınlarda görülen öğrenilmiş çaresizlik sendromu, teorik açıdan birçok eleştiriye tabi tutulmuştur.

Nitekim hukuki bir kavram veya delil olarak bu sendromun kullanılmaya başlanmasını müteakip, gerek hukukçular gerekse diğer bilim dallarından feminist ya da feminist olmayan birçok uzman kavrama yönelik kaygı ve eleştirilerini değişik bakış açılarına göre ifade etmiştir.^[12] Kavramın, toptancı bir yaklaşım ile farklılıkları göz önüne almaksızın, kadınların şiddete karşı tepkilerini tek bir bakış açısından inceleyerek tipikleştirmesi, kadınların şiddete karşı tepkilerinin birbirinden farklı olabileceği gerçeğini göz ardı etmesi, kadınları uygulanan şiddeti kabullenebilecek kadar pasif bireyler olarak kabul etmesi, kavrama

[7] Ibn-Tamas v. U.S., 407 A.2d 626 (1979).

[8] SCHULLER, Regina. A. "The impact of battered woman syndrome testimony on jury decision making: Lavalley v. R. Considered", 10. Windsor Yearbook of Access to Justice, 1990, s. 105–126.

[9] STUBBS, Julie & TOLMIE, Julia. "Falling short of the challenge? A comparative assessment of the Australian use of expert evidence on the battered woman syndrome", 23, Melbourne University Law Review, 1999, s. 709–748.

[10] ROBERTSON, J. Bruce. "Battered woman syndrome: Expert evidence in action", Otago Law Review, 1998, s.277–300.

[11] EDWARDS, Susan. "Battered women-In fear of Luc's shadow", 12 (1), Denning Law Journal, 1997, s. 75–105.

[12] CROCKER, Phyllis. L. "The meaning of equality for battered women who kill men in self defense", 8, Harvard Women's Law Journal, 1985, s. 121–153. SCHNEIDER, Elizabeth. M. "Describing and changing women's self-defence work and the problem of expert testimony on battering", 9, Women's Rights Law Reporter, 1986, s. 195–222.

yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir^[13] Örneğin Dobash & Dobash, döngü veya sarmal teorisinin üçüncü aşaması olan balayı aşamasının görüldüğüne dair oldukça az veri bulunduğunu belirtmiş^[14], ayrıca kadınların şiddeti öğrenip çaresiz bir şekilde kabullenmek yerine, birçok kadının şiddete karşı polisten veya diğer kuruluşlardan yardım isteyebildiğini ortaya koymuştur.^[15]

Yine Crocker^[16] ve Schneider^[17] kadınların şiddet karşısında geliştirdikleri bu tür pasif kalma hallerinin “sendrom” olarak adlandırılmasının, kadınların hasta veya patolojik bir kişiliğe sahip olduğu izlenimi yarattığını belirterek, kavrama karşı ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. Özellikle uğradığı sistematik şiddeti uzun süre kabullendikten sonra eşini veya partnerini öldüren kadınların, eril bir şekilde düzenlenen haksız tahrik hukukunun esnetilmesini sağlamak üzere, öncelikle kendi kişiliklerini patolojik, sorunlu, ya da duygusal açıdan tahribata uğramış kişilikler olarak kabul edip, yargılamalar sırasında bunu savunmak zorunda bırakılmalarının kabul edilemez olduğunu belirtmişlerdir.

Bu tür sistematik şiddet vakalarında kadınların şiddetten kurtulmak için maktulü öldürmesinin failin içinde bulunduğu şartların olağan bir sonucu olduğu gerçeğini kabul etmek ve buna göre hukuki yorumlar yapma olanağı var iken, bu şartlarda kasten öldürme suçunu işleyen kadınların davranışlarının anormal, kişiliklerinin ise patolojik ve tahribata uğramış olduğunu çağrıştıran yaklaşımların toplumsal cinsiyet eşitliğinden uzak yaklaşımlar olduğu ifade edilmiştir.^[18]

Haksız tahrik hukukunun eril bir şekilde düzenlendiği hukuk sistemlerinde yukarıda belirtildiği üzere haksız tahrike ilişkin kurallar kadınlardan çok erkeklerin karakteristik davranış biçimlerine uygun olarak yapılandırılmış olup, bu tür düzenlemeler sıradan bir erkeğin haksız tahrike neden olduğu ileri sürülen söz veya eylem karşısında nasıl bir yol izleyeceği düşüncesinden hareket etmekte, kadınların şiddet nedeniyle yaşadığı tecrübeyi dikkate almamaktadır.

Sistematik şiddet mağduru kadının içinde bulunduğu zihinsel durum nedeniyle, öldürme eylemini işlediği anda fiilen şiddet tehlikesi ile karşı karşıya olmamasına rağmen, neden kendisini şiddet tehdidi altında hissettiği, şiddet

[13] BOWKER, Lee. H. Ending the violence: A guidebook based on the experiences of 1,000 battered wives. Holmes Beach, FL: Learning Publications, 1986. DOBASH, R. Emerson & DOBASH, Russell P. “The nature and antecedents of violent events”, 24 (3), B.J.Crim. 1984, s. 269-288, s.278, 279. RAITT, Fiona. E. & ZEEDYK, Suzanne. The implicit relation of psychology and law: Women and syndrome evidence. London: Routledge, 2000.

[14] DOBASH & DOBASH, 1984, s. 280-281.

[15] DOBASH, R. Emerson & DOBASH, Russell P. Women, Violence and Social Change. Routledge, 1992, ss. 230-232.

[16] CROCKER, 1985.

[17] SCHNEIDER, 1986.

[18] RAITT & ZEEDYK, 2000; SCHNEIDER, 1986.

uygulayan eş veya partneri öldürmek dışında bir çaresinin olmadığını neden düşündüğü ancak bu sendrom ile açıklanabilmektedir. Aksi takdirde bir kadının tıbbi müdahale gerektiren ve hatta zulüm derecesine varan bir muameleye neden tahammül etmeye devam ettiği, böyle bir muamelede bulunan erkeği sevmeye nasıl devam edebileceği, eşyalarını toplayıp evden neden ayrılmadığı, bu durumdaki bir kadının kendisine saygısının halen var olup olmadığı ve işlediği cinayetin mazur görülüp görülemeyeceği sorularına başka yöntemler ile yanıt vermek gerekecektir.^[19]

Yukarda belirtildiği üzere eril bir anlayış ile geliştirilen haksız tahrike ilişkin düzenlemeler, sıradan bir erkeğe şiddet uygulanması halinde, bu erkeğin şiddete karşı geliştirebileceği muhtemel davranış modelleri esas alınarak şekillendirilmiştir. Bu nedenle, sistematik şiddet mağduru kadının şiddeti uzun süre kabullendikten sonra eşini veya partnerini öldürmesi, erkeklere özgü *masculine* bir davranış olarak kabul edilmemekte, erkeklerin şiddete uzun süre tahammül etmeyip anında karşılık vereceği varsayılmaktadır. Bu durumda, şiddeti uzun süre kabul eden ve ardından içinde bulunduğu zihinsel tutulma nedeniyle eşini ya da partnerini öldüren kadının davranışı, aynı şartlar içinde bulunduğu varsayılan, sıradan (*ordinary*) bir erkeğin muhtemel davranışları ile bağdaşmadığından, kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromu gelişen sistematik şiddet mağduru kadının haksız tahrik hükümlerinden faydalanması mümkün olamamaktadır. Bu husus eril bir şekilde düzenlenen İngiliz hukukunun haksız tahrike ilişkin düzenlemeleri ışığında aşağıda ayrıntıları ile tartışılacaktır. Bu bağlamda, İngiliz hukukunda haksız tahrikin düzenlenme biçimi, unsurları, “öğrenilmiş çaresizlik sendromu” kavramının İngiliz haksız tahrik hukuku üzerindeki etkisi, İngiliz haksız tahrik hukukunun şiddet nedeniyle kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromu gelişen kadınların duygularına ve yaşadıkları deneyimlere uygun olarak nasıl esnekleştirildiği açıklanacaktır.

İNGİLİZ HAKSIZ TAHRİK HUKUKUNA GENEL BİR BAKIŞ

İngiliz haksız tahrik hukuku da İngiliz hukukunun diğer dallarında olduğu gibi öncelikle mahkeme içtihatlarına (*common law*) dayalı olarak geliştirilmiş ve içeriği belirlenmiştir. Bu bağlamda İngiliz haksız tahrik hukukuna ilişkin ilk yasal düzenleme 1957 tarihli “*Homicide Act*”^[20] ile yapılmış daha sonra, 4

[19] Lavalley v. Regina, 55 C.C.C.3d 97 (1990).

[20] Kasten öldürme suçlarına ilişkin kanun.

Ekim 2010 tarihinde yürürlüğe giren 2009 tarihli “*The Coroners and Justice Act 2009*”^[21] ile İngiliz haksız tahrik hukukunda esaslı değişikliklere gidilmiştir.

Her şeyden önce Türk hukukundan farklı olarak, İngiliz hukukunda haksız tahrik, suç tipini kasten öldürmenin nitelikli hali olan cinayet (murder) kasten öldürmenin basit haline (manslaughter) dönüştüren ve bu şekilde suç tipini değiştirerek, sanığın daha az ceza almasını sağlayan ve sadece kasten öldürme suçunda ileri sürülüp uygulanabilen kısmi bir savunma (partial defence) türüdür. Bir başka deyişle, İngiliz hukukunda haksız tahrik cezalandırmaya etki eden bir faktör olarak değil, suça ve suç tipine etki eden bir faktör olarak düzenlenmiş olup, uygulama alanı sadece kasten öldürme suçları ile sınırlıdır (partial defence). Bu nedenle, vücut dokunulmazlığına karşı işlenen suçlar da (yaralama vs.) dâhil olmak üzere, diğer suçlarda haksız tahrik savunması yapılması mümkün değildir.

İngiliz hukukunda Amerikan hukukunda olduğu gibi kasten öldürme suçlarını kastın yoğunluğuna ya da failin kusurunun ağırlığına göre derecelendirme uygulaması (first degree murder, second degree murder) bulunmadığından, failin kusurluluğunun derecesine göre adil bir cezalandırmayı sağlamak üzere, fail tarafından sadece kasten öldürme suçlarında ileri sürülebilecek kısmi savunma mekanizmaları geliştirilmiş olup, haksız tahrik bu savunma türlerinden biridir. Diğer kısmi savunma türleri ise diminished responsibility^[22] ve suicide-pact^[23] tir.

Bu bağlamda içtihat hukuku (common law) kurallarına göre içeriği belirlenen ve gelişen İngiliz haksız tahrik hukukunda, öncelikle failin tahrik edici olduğunu iddia ettiği davranış nedeniyle, davranışın hemen akabinde aniden ve geçici olarak kontrolünü kaybedip (sudden and temporary loss of control) kasten öldürme suçunu işlediğinin ispatı gereklidir. Tahrike neden olduğu iddia edilen eylem ile öldürme fiili arasındaki zaman diliminin uzaması halinde, failde ani ve geçici kontrol kaybının olamayacağı, failin soğukkanlılıkla hareket ettiği ve dolayısıyla haksız tahrik hükümlerinden yararlanamayacağı belirtilmektedir. Bu husus İngiliz Temyiz Mahkemesinin *Duffy*^[24], *Camplin*^[25], *Ibrams and Gregory*^[26] kararlarında açık bir şekilde ortaya konmuştur.

[21] The Coroners and Justice Act 2009, (Adli tıp uzmanları ve Adalet Sistemine Dair Kanun), 4 October 2010, (SI 2010/816).

[22] Suçun işlendiği anda, suçun manevi unsuruna etki eden bir nedenden dolayı failin akli melekelerinin zarar görmesi ve bunun neticesinde failin işlediği fiilin muhtevasını ve kötülüğünü anlama yeteneğinin esaslı bir biçimde seketeğe uğraması hali.

[23] Karşılıklı olarak aynı anda veya bir birini izleyen çok kısa zaman dilimleri içerisinde intihar etmek üzere anlaşılan iki kişinin intihar etmek ve birlikte ölmek için tüm icra hareketlerini gerçekleştirmiş olmalarına rağmen, taraflardan birinin ölüp, diğerinin kendisinden kaynaklanmayan bir nedenden dolayı ölmeyip hayatta kalması hali.

[24] R v Duffy [1949] 1 All ER 932.

[25] Director of Public Prosecutions v Camplin [1978] 2 All ER 168.

[26] R v Ibrams and Gregory [1982] 74 Cr. App. R. 154

Fail haksız tahrik nedeniyle kontrolünü aniden yitirmiş olmalı, tahrik ile öldürme eylemi arasında nedensellik bağı olmalıdır. Bir başka deyişle öldürme fiilinin gerçekleştiği anda failin kontrolünü kaybetmiş olması, tek başına yeterli değildir. Lord Millett tarafından Smith kararında da belirtildiği üzere failden kaynaklanmayan veya faile atfedilemeyen harici bir nedenden dolayı fail kontrolünü kaybetmiş olmalıdır.^[27] Hangi tür davranış veya eylemlerin haksız tahrike neden olacağı noktasında ise ilk yasal düzenlemenin yapıldığı 1957 yılına kadar, İngiliz içtihat hukukunda sadece maktulden kaynaklanan davranış veya eylemlerin haksız tahrike neden olabileceği kabul edilmiştir. Yargıç Devlin tarafından *Duffy* kararında formüle edilen tanıma göre, haksız tahrike neden olacak davranışlar, sadece maktulden kaynaklanan veya maktule atfedilebilecek hareket veya eylemler ile sınırlı olup, maktul tarafından öldürme eylemi öncesinde veya sırasında sarf edilen sözlerin tek başına haksız tahrike neden olabileceğinin kabulü mümkün değildir.^[28]

1957 tarihli *Homicide Act*'ın 3 üncü maddesinde ise gerek yapılan eylemlerin, gerekse söylenen sözlerin, tek başına veya birlikte haksız tahrike neden olabileceği açık bir şekilde hükme bağlanmıştır. Ancak, haksız tahrikten yararlanmak için, bu eylemlerin veya söylenen sözlerin doğrudan doğruya maktulden kaynaklanmasının gerekli olup olmadığı hususu ile maktul tarafından işlenen eylemin veya söylenen sözün doğrudan faili hedef almasının gerekli olup olmadığı hususunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu hususlara temyiz mahkemesinin *Davies*^[29] ve *Pearson*^[30] kararlarında açıklık getirilmiştir. *Pearson* kararında yaşları 16 ve 17 olan iki kardeşten 16 yaşında olan (M), 17 yaşında olan diğer kardeş (W) nin evde olmadığı yaklaşık 8 yıl boyunca babasının şiddetine maruz kalmış, nihayetinde büyük kardeş babalarını bir tartışma sırasında öldürmüştür. Bu davada mahkeme küçük kardeşe (M'ye) yönelik kötü muamelenin sadece onunla ilişkilendirilemeyeceğini, kötü muamelenin büyük kardeş (W) üzerinde de etkisinin bulunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla maktul tarafından sadece faile değil, fail dışındaki diğer ilgili üçüncü kişilere yöneltilen eylemlerin de, sanki faile karşı işlenmişçesine sonuç doğurabileceğine ve failin kontrolünü kaybetmesine neden olabileceğine ve bu durumda failin haksız tahrikten yararlanabileceğine hükmetmiştir.

Maktul dışında üçüncü kişilerce söylenen sözlerin veya yapılan davranışların failde haksız tahrike neden olup olamayacağı hususuna ise *Davies* kararında açıklık getirilmiştir. Bu kararda, karısının sevgilisinin sözlerinden etkilenen ve

[27] R v Smith [2000] 4 All ER 289, s.344.

[28] R v Duffy [1949] 1 All ER 932

[29] R v Davies [1975] Q.B. 691.

[30] R v Pearson [1992] Crim. L.R. 193.

bu nedenle karısını öldüren failin haksız tahrikten yararlanabileceğini temyiz mahkemesi belirtilmiş ve ardından şu açıklamayı yapmıştır

“İçtihat hukukundaki (*common law*) durum her ne olursa olsun, 1957 tarihli Homicide Act hükümlerine göre değerlendirme yapıldığında, tahrik edici olduğu açık olan eylem ve sözlerin, sırf maktul dışında üçüncü bir kişiden kaynaklandığı gerekçesiyle göz ardı edilmesi, artık mümkün değildir. Maktul dışında üçüncü kişilerce söylenen sözler veya işlenen eylemler fail tarafından tahrik edici bulunabilir ve haksız tahrike neden olabilir. Haksız tahrikte önemli olan husus, failin içinde bulunduğu psikolojik veya zihinsel durum olup; bu psikolojik veya zihinsel durumun maktulden kaynaklanıp kaynaklanmadığı önemli değildir.”^[31]

2009 tarihli *The Coroners and Justice Act*'ın 55 nci maddesinin 3 ve 4üncü fıkralarına bakıldığında, bu Kanunun da benzer hükümlere yer verdiği görülmektedir. Buna göre haksız tahrikten yararlanmak için haksız tahrike neden olan eylem veya sözün hedefinin fail olması şart değildir. Maktulden kaynaklanan ve fakat faili ya da fail dışındaki üçüncü bir kişiyi hedef alan söz veya eylemler failde haksız tahrike neden olabilmektedir.

Bu hükümler ışığında, İngiliz haksız tahrik hukukunun kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromu gelişen kadınlar için sorun teşkil eden yönü–tahrik edici olduğu iddia edilen davranış nedeniyle, bu davranışın hemen akabinde failde ani ve geçici kontrol kaybının oluşması (*sudden and temporary loss of control*) ve bu nedenle maktulün öldürülmesi–kuralından kaynaklanmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere, sistematik fiziksel şiddet mağduru olup kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromu gelişen kadın, şiddetten veya şiddet tehlikesinden kaçmak için imkan bulunmasına rağmen, geçmişte edindiği tecrübelerin ışığında kaçmak için yapılacak girişimlerin sonuçsuz kalacağını düşünerek, şiddet uygulayan erkekle ilişkiye devam etmekte ve içinde bulunduğu psikolojik tutulma veya zihinsel durum nedeniyle, şiddet uygulayan erkeği, erkeğin korunmasız veya güçsüz halde bulunduğu bir anda, (örneğin maktul uykudayken ya da sarhoş iken) öldürmektedir. Bu durumda, maktul erkek tarafından en son işlenen şiddet eylemi ile öldürme fiili arasında, kadın failin tekrar kontrolünü kazanmasına yetecek kadar esaslı bir zaman dilimi geçmiş bulunmaktadır. Bununla beraber, maktulün ölümü esnasında maktulden kaynaklanan herhangi bir şiddet eylemi bulunmamakta, fail kadında ise maktulün söz veya eyleminden kaynaklanan ani ve geçici kontrol kaybı veya hareket serbestisinin yitirilmesi söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla, maktulün en son eylemi olan uyuma vb. ile kontrol kaybı nedeniyle işlenen kasten öldürme fiili arasında nedensellik bağı oluşmamaktadır. Oysa şiddet mağduru failin, maktulü öldürmesine neden olan olaylar

[31] R v Davies [1975] Q.B. 691, s.693.

bir bütün olarak ele alındığında, daha önceden yaşanan şiddet olaylarının failin kontrolünü kaybetmesine veya “Yeter artık!” deyip maktulü öldürmesine neden olması mümkündür. Ancak bu konuda iki görüş bulunmaktadır. [32]

Bunlardan birincisine göre, haksız tahrike neden olduğu iddia edilen eylem veya davranış, suçun işlendiği anda mutlaka mevcut olmalıdır. Suçun işlendiği anda mevcut bulunmayan ve fakat daha önceden söylenmiş söz veya yapılmış davranışın, failin nihai eylemi olan öldürme fiili üzerinde *ancak ve ancak* tetikleyici bir etkisi olabilir. Bu tetikleyici etkinin de haksız tahrike neden olduğunun kabulü mümkün değildir. İkinci görüşe göre ise, haksız tahrike neden olduğu iddia edilen söz, eylem veya davranışın, öldürme anında mutlaka mevcut olması gerekmez. Maktul tarafından yerine getirilen olaylar zinciri bir bütün olarak ele alındığında, eğer bu zincirleme olayların failin eylemi üzerinde bir etkisi olabileceks ve bu olaylar zincirinin kendisinin haksız tahrike neden olabileceği kabul edilebiliyorsa, suçun işlendiği anda mevcut bulunmayan ve fakat daha önceden yaşanmış bulunan zincirleme olayların haksız tahrike neden olduğunun kabulü gerekir. Bu durumda, ölüm nedeni maktul tarafından işlenen zincirleme eylemlerin tümüdür. Maktulün en son işlediği eylem değildir. Nitekim ardı ardına sırtına taşıyabileceğinden daha fazla yük yüklenen ve en son üzerine bir saman çöpü konan devenin, bu saman çöpünün konmasından hemen sonra ağırlığı daha fazla kaldıramayarak çökmesi ve ölmesi metaforunda olduğu gibi, eğer zincirleme olaylar bir bütün olarak ele alınmazsa, devenin ölüm nedeni sadece ve sadece bir saman parçasından ibarettir ve üzerine aynı miktarda saman konan her deve ölmelidir. Oysa gerçekte deveyi öldüren, sırtına en son konan saman çöpü değil, ölüncüye kadar üzerine yüklenmeye devam edilen yüklerin tümüdür. Aynı metafor haksız tahrike uygulandığında, daha önceden yaşanan zincirleme olayların kasten öldürme suçu üzerinde etkisinin olması mümkün olup bu olayların ölüm anında var olması gerekli değildir. Bu durumda zincirleme bir haksız tahrikin (*cumulative provocation*) mevcut olduğunun kabulü gerekir. [33]

Her ne kadar maktul tarafından işlenen zincirleme eylemlerin failin nihai fiili olan öldürme fiili üzerinde etkisinin olabileceği ve haksız tahrike neden olabileceği *Duffy* kararında da kabul edilse de, İngiliz hukukunda gerek *Duffy* gerekse onu izleyen diğer kararlarda, tahrik edici (*provocative*) davranışın hemen akabinde failde ani ve geçici kontrol kaybının mevcut olduğunun ispat edilmesi kuralının varlığını sürdürmesi, sistematik şiddet mağduru kadınların haksız tahrik hükümlerinden yararlanmasına uzun bir süre engel olmuştur. Bu durum

[32] YEO, Stanley. *Unrestrained Killings and the Law: A Comparative Analysis of the Laws of Provocation and Excessive Self-Defence in India, England and Australia*. New Delhi: Oxford University Press, 1998.

[33] YEO, Stanley, 1998, s.21.

İngiliz Temyiz Mahkemesinin *Ahluwalia*^[34] ve *Thornton*^[35] kararlarına kadar devam etmiştir. Bu kararlar ile şiddet nedeniyle kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromu gelişen kadınların haksız tahrik hükümlerinden yararlanmasını sağlayacak içtihatlar geliştirilmiştir. Bu iki kararda ve onu izleyen diğer kararlarda, sistematik şiddet mağduru olan kadının, erkeklerden farklı olarak tahrik edici şiddet eylemlerine karşı birden bire değil ve fakat zaman içinde yavaş yavaş alevlenen korku, öfke ve çaresizlik hislerinin etkisi altında tepki gösterdiği (*a slow burn reaction*) ve bu tepkinin sıradan erkeklerin şiddete gösterdiği tepkiden çok farklı olduğu hüküm altına alınmıştır.

Ancak İngiliz Temyiz Mahkemesinin bu gerçekliği kabul etmesi, yukarda da belirtildiği üzere, “öğrenilmiş çaresizlik sendromu” nun kadınların davranışları üzerindeki muhtemel etkilerine dair bilirkişilerin, özellikle psikiyatry ve davranış bilimcilerinin değerlendirmelerini delil olarak kabul etmesi ile mümkün olmuştur. İngiliz Temyiz Mahkemesinin (*The Court of Appeal*) *Ahluwalia ve Thornton* kararları ışığında öğrenilmiş çaresizlik sendromunun İngiliz haksız tahrik hukukunda nasıl uygulandığı daha detaylı olarak aşağıda tartışılacaktır.

KAVRAMIN İNGİLİZ HAKSIZ TAHRİK HUKUKUNDA UYGULANMASI AHLUWALIA VE THORNTON KARARLARI

Deepak ve Kiranjit Ahluwalia Hindistan İngiltere’ye göç etmiş göçmenler olup İngiltere’de görücü usulü ile evlenmiş ve evlilikten birkaç gün sonra Deepak, eşi Kiranjit’e şiddet uygulamaya başlamıştır. Evliliklerinden cinayet gecesine kadar geçen 10 yıllık sürede, iki kez alınan evden uzaklaştırma kararına rağmen, Deepak’ın uyguladığı şiddetin sıklığı ve derecesi artarak devam etmiş ve Kiranjit neredeyse her gün şiddete maruz kalmıştır. Bu süreçte, Deepak, Kiranjit’e hamile olmasına rağmen tokat ve yumruk atmış, itip kalkmış, bunun haricindeki zamanlarda, kendisini sert cisimlerle (sopa vb.) dövmüş, cinsel olarak istismar etmiş, zorla cinsel ilişkiye girmiş ve tecavüz etmiştir. Bu şiddet eylemleri sonucunda Kiranjit’in vücudunda iyileşmeyen çürük ve morluklar oluşmuş, kemik ve dişleri kırılmış, dudakları şişmiş ve yarılmış, acıdan kendinden geçip bayılıncaya kadar dövülmüştür. Deepak, Kiranjit’i öldürmek ile tehdit etmiş, bu tehditlerinde ciddi olduğunu göstermek için bazen bıçak, bazen tornavida kullanmıştır. Bu şiddet eylemleri boyunca Kiranjit iki kez intihara teşebbüs etmiştir. Asya kültürü ile yetişmiş olması, ailenin şeref ve namusunun zarar görmemesi için, annelik ve kadınlık görevlerinin şartlar ne olursa olsun yerine

[34] R v Ahluwalia [1992] 4 All ER 889.

[35] R v Thornton (No.2) [1996] 2 Cr. App. R. 108

getirilmesi gerektiği düşüncesine sahip olması, çektiği her türlü çileye rağmen Kiranjit'in evliliğini sürdürmesine neden olmuştur.

1989 yılının Ocak ayından itibaren uygulanan şiddetin boyutu artmış, Mart ayında Kiranjit, Deepak'ın bir başkası ile ilişkisi olduğunu anlamış, bu durum Kiranjit'in evliliklerinin geleceği ile ilgili kaygılarını arttırmıştır. Deepak'ın evi birkaç günlüğüne terk etmesi üzerine, Kiranjit, Deepak'a eve dönmesi için yalvarmış, kendi kişiliğinden ödün verme pahasına Deepak'a istediklerini yapacağı konusunda sözler vermiştir. Deepak'ın dönüşü ile beraber şiddet devam etmiştir.

1989 yılında 8 Mayıs'ı 9 Mayıs'a bağlayan gece, Kiranjit, Deepak'tan evi terk etmemesi ve kendisinden ayrılmamasını istemiş, fakat Deepak konuşulacak bir şeyin olmadığını ilişkilerinin bittiğini söylemiştir. Ardından telefon faturasını ödemek için Kiranjit'ten para istemiş, sabah bu parayı vermemesi halinde kendisini döveceğini söylemiş, daha sonra sıcak ütüyü yüzüne doğru tutarak kendisini yalnız bırakmaması halinde yüzünü yakacağını ifade etmiş ve yatmaya gitmiştir. Deepak'ın uyuması üzerine Kiranjit yaklaşık iki-iki buçuk saat ne yapacağını kara kara düşünmüş, sonra evden dışarı çıkmış bahçeden benzin bidonunu getirmiş, Deepak'ın üzerine ve yatağa dökmüş sonra bir mum yakmış, bu mumu yatağa bırakmış, ardından hiçbir şey olmamış gibi oğluyla beraber evden dışarı çıkmıştır. Evdeki yangını gören komşular polisi aramış ve Kiranjit'in şok halinde olduğunu polise söylemiş, hastaneye kaldırılan Deepak 6 gün sonra vücudunda oluşan yanıklar yüzünden ölmüştür.

Yargılama sırasında Kiranjit Ahluwalia haksız tahrik savunmasında bulunmuş, ancak daha önce de ifade edildiği üzere, cinayet anında Deepak'ın herhangi bir şiddet eyleminin bulunmaması ve Deepak'ın haksız tahrike neden olabilecek davranışlarının hemen akabinde Kiranjit'te ani ve geçici kontrol kaybının mevcut olduğunun ispat edilememesi sebebiyle, yerel mahkeme ve jüri Aralık 1989 da Kiranjit'i planlayıp tasarlayarak kasten öldürme suçundan (*murder*) suçlu bulmuş ve ömür boyu hapis cezasına çarptırmıştır. Southall Black Sisters adlı bir kadın dayanışma grubunun ısrarlı çabaları sonucunda Kiranjit'in temyiz başvurusu İngiliz Temyiz Mahkemesi tarafından 1992 yılında kabul edilmiştir. Temyiz mahkemesi Kiranjit'in haksız tahrik altında cinayeti işlediğini ve maruz kaldığı şiddet nedeniyle kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromunun oluştuğunu belirtmiştir. Mahkemeye göre, öğrenilmiş çaresizlik sendromu, Kiranjit'in işlediği fiilin muhtevasını anlama yeteneğini esaslı bir biçimde zedelemiş olup suçun manevi unsuru yönünden Kiranjit'in tam olarak sorumlu tutulması mümkün değildir. Bu nedenle Temyiz Mahkemesi Kiranjit'i haksız tahrik sebebiyle kasten öldürme suçundan (*manslaughter*) suçlu bulmuş ve 40 ay hapis cezasına çarptırılmasına karar vermiştir.^[36]

[36] R v Ahluwalia [1992] 4 All ER 889

Sara Thornton vakasına gelince, Sara ekonomik gelir düzeyi yüksek bir aileden gelmesine rağmen, çocukluk döneminden itibaren hayatı problem ve mutsuzluklar ile geçmiş bir kadındır. Daha ilkokul yıllarında gittiği yatılı okuldan uzaklaştırılmış, ilk çocuğu doğana kadar iki kez iki farklı erkekten hamile kalmış, bu hamilelikler kürtaj ile sonuçlanmış, sonra ilk çocuğunun babası ile evlenmiş, bu eşi ile Venezuela'ya gitmiş, fakat bu eşinin alkol problemi nedeniyle evlilik boşanma ile sonuçlanmıştır. Ardından, Sara ikinci eşi olan Malcolm Thornton ile evlenmiştir. Malcolm eski bir polis memuru olup alkol bağımlısıdır. Sara bu evlilik boyunca eşinin uyguladığı şiddet nedeniyle, birçok kez, bileklerini veya boğazını keserek ya da ilaç içerek intihara teşebbüs etmiştir. 1981 yılının Mart ayında bir psikiyatri kliniğine yatırılmış ve tedavi görmüş, 1983 yılında ise bir kez daha düşük yapmıştır. Her ne kadar 1981 yılındaki tedavisi sonucunda psikolojisi genel olarak düzelmişse de, Sara'ya kişilik bozukluğu tanısı konmuştur.

Sara 12 Haziran 1989 gecesini kendisine şiddet uygulayan alkolik eşini sarhoş ve salonda uyurken mutfaktan alıp keskinleştirdiği bir bıçak ile karnından bıçaklamış, hastaneye kaldırılan eşi hastanede ölmüştür. Kendisini sorgulayan polisin “kocanız sizi cinayetten önce dövdü mü?” sorusuna “hayır” diye yanıt vermiş, “peki tehdit etti mi ?” sorusuna ise “etmedi ama daha önce etmişti” diye yanıt vermiştir. Soruşturma sırasında, Malcolm'un uyguladığı şiddet nedeniyle birçok kez polise başvurulduğu ve polisin eve geldiği ortaya konmuş, Malcolm'un da üyesi bulunduğu alkoliklerin devam ettiği bir dayanışma grubunun temsilcisi tanık sıfatıyla yargılama sırasında ifade vermiş, ifadesinde Malcolm'un Sara'yı kendinden geçip hastanelik oluncaya kadar dövdüğüne birkaç kez tanık olduğunu söylemiştir. İddia makamı yargılama sırasında Sara'nın patolojik bir yalancı olduğunu, ifadesine itibar edilemeyeceğini, Sara'nın Malcolm'un mirasını elde edebilmek için Malcolm'u öldürdüğünü iddia etmiştir.

Yargılama sırasında hâkim, jüriye sanık Sara'nın haksız tahrik hükümlerinden yararlanıp yararlanamayacağı konusunu nasıl değerlendirecekleri ve değerlendirme yaparken hangi hususlara dikkat etmeleri gerektiği konusunda bir sunum yapmış, yaptığı sunumunda ve verdiği talimatında (*direction*) şu hususları dile getirmiştir.

“Haksız tahrikin günlük dildeki kullanımı ile hukuki bir kavram olarak kullanımı birbirinden çok farklıdır. Burada Malcolm'un Sara'nın hayatını mahvedip etmediği veya Sara'nın herhangi bir sempatiyi hak edip etmediği tartışma konusu değildir. İlk dikkate almanız gereken husus, haksız tahrike neden olacak bir davranışın suçun işlendiği anda var olup olmadığı ve bu davranışın Sara'nın kontrolünü kaybetmesine neden olup olmayacağıdır. Bu hususu tartışırken maktul Malcolm tarafından yapılan tüm eylemleri bir bütün olarak dikkate alabilirsiniz. Eğer burada, tahrik edici bir husus bulduysanız ve

bu nedenle Sara'nın kontrolünü yitirdiğine inanıyorsanız, cevaplamamız gereken ikinci soru, Sara ile aynı yaşlardaki sıradan bir kadının cinayetin hemen öncesinde yaşanan olaylar nedeniyle Sara gibi davranıp davranmayacağıdır. Eğer sıradan bir kadının da Sara gibi davranacağına inanıyorsanız, salonda sarhoş ve savunmasız olarak yatmakta olan ve herhangi bir şiddet eyleminde bulunmayan Malcolm'un, Sara tarafından mutfağa gidilip getirilen ve keskinleştirilen bir bıçak ile karnından bıçaklanmasını ve bu nedenle ölmesini anlaşılabilir veya kabul edilebilir bir reaksiyon olarak karşılamanız gerekmektedir. Bu şartlarda özellikle, Sara'nın evi terk etmek veya üst kata gidip başka bir odaya çekilmek alternatifleri var iken salonda yatan eşini öldürmesini kabul edilebilir normal bir davranış olarak görmemiz hayli güçtür. Günlük hayatımızda kocasının uyguladığı şiddetten bunalan birçok kadın vardır, ama bu kadınların hepsinin salonda uyuyan kocasını hayati tehlikeye neden olacak şekilde bıçaklaması ve öldürmesinin kabul edilebilir olduğunu söylemek çok güçtür.” demiş ve son sözün jüriye ait olduğunu söyleyerek jüriyi karar vermek üzere salona almıştır.^[37]

1990 yılında yapılan bu yargılama sonunda jüri Sara'yı planlayıp tasarlayarak kasten öldürme suçundan (*murder*) suçlu bulmuş, haksız tahrik hükümlerinin uygulanamayacağını belirtmiş ve hâkim Sara'yı ömür boyu hapis cezasına çarptırmıştır. İlk etapta yapılan temyiz başvurusu 1991 yılında red edilmiş, ancak Ahluwalia kararından sonra kadın dayanışma gruplarının yürüttükleri kampanya ve yeni deliller ışığında temyiz mahkemesi yeni delillere göre yeniden yargılama yapılmasını Aralık 1995 te uygun bulmuştur. Temyiz Mahkemesi kararında, öğrenilmiş çaresizlik sendromu sonucunda gelişen kişilik bozukluğunun haksız tahrik savunmasında da kullanılabileceğini ancak suçun işlendiği anda failde ani ve geçici kontrol kaybının mevcut olduğunun mutlaka ispat edilmesi gerektiğini, bu hususta da karar verecek tek merciinin jüri olduğunu belirtmiştir. 1996 yılının Mayıs ayında Oxford Ağır Ceza Mahkemesinde (*Oxford Crown Court*) yeniden yapılan yargılama sonucuna göre, Sara'da öğrenilmiş çaresizlik sendromu geliştiği ve bu nedenle planlayıp tasarlayarak kasten öldürme suçundan (*murder*) suçlu bulunamayacağı, suçun manevi unsuru yönünden Sara'nın tam olarak sorumlu tutulamayacağı belirtilerek, 5 yıl hapis cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir.

Temyiz mahkemesinin bu kararları, maktul erkek tarafından en son işlenen şiddet eylemi ile öldürme fiili arasında, kadın failin tekrar kontrolünü kazanmasına yetecek kadar esaslı bir zaman dilimi geçmiş olmasının, kadının planlayıp tasarlayarak kasten öldürme suçunu işlediği anlamına gelmeyeceğini açık bir şekilde belirtmiştir. Bu kararlara göre, şiddet mağduru olup kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromu gelişen kadının sakin tavırlar içerisinde cinayeti

[37] R v Thornton (No.2) [1996] 2 Cr. App. R. 108, s.117-119.

işlemesi onun tasarlayıp planlayarak, intikam ve öç alma duygusu ile hareket ettiğini kural olarak göstermez. Bu bağlamda, sistematik şiddet mağduru olan kadının erkeklerden farklı olarak tahrik edici şiddet eylemlerine karşı birden bire değil ve fakat zaman içinde yavaş yavaş alevlenen korku, öfke ve çaresizlik hislerinin etkisi altında tepki gösterdiğinin (*a slow burn reaction*) kabulü gerekir. Ancak bu kararlara rağmen, kadınların haksız tahrik hükümlerinden yararlanabilmesi için öncelikle kendi kişiliklerini patolojik, sorunlu, ya da duygusal açıdan tahribata uğramış kişilikler olarak kabul etmeleri, yargılamalar sırasında bu durumu psikiyatrik deliller ile desteklemeleri gerekmektedir. Bu tür sistematik şiddet vakalarında kadınların şiddetten kurtulmak için maktülü öldürmesinin failin içinde bulunduğu şartların olağan bir sonucu olduğu gerçeğini kabul etmek ve buna göre hukuki yorumlar yapma olanağı var iken, bu şartlarda kasten öldürme suçunu işleyen kadınların davranışlarının anormal, kişiliklerinin ise patolojik ve tahribata uğramış olduğunu çağrıştıran yorum ve yaklaşımların toplumsal cinsiyet eşitliğinden uzak yaklaşımlar olduğu açıktır.

SONUÇ

Mahkemelerde ilk defa delil olarak kullanılmaya başlandığı *Ibn-Tamas v. U.S.*^[38] kararından bu yana “öğrenilmiş çaresizlik sendromu” kavramı ve bu kavramın, şiddet mağduru kadının fail, şiddet uygulayan failin maktul olduğu kasten öldürme suçlarında nasıl uygulanıp yorumlandığı hep tartışma konusu olmuştur.^[39] Bu bağlamda, hâkimin jüriden fail ile aynı yaşlarda sıradan bir kadının fail gibi davranıp davranmayacağını değerlendirecek karar vermesini istemek yerine, kendisinde öğrenilmiş çaresizlik sendromu gelişen bir kadının fail gibi davranıp davranmayacağını ve kasten öldürme suçunu işleyip işlemeyeceğini jüriye sormasının, haksız tahrikin muhtevasına ve “cezaların failin kişiliğine uydurulması” ilkesine daha uygun bir yaklaşım olacağı kabul edilmektedir.^[40]

Bu yaklaşım, şiddet mağduru kadınların haksız tahrikten yararlanmak için kendi kişiliklerinin anormal, patolojik veya tahribata uğramış olduğu doğrultusunda savunma yapmalarını önleyecek, kadınların uygulanan şiddeti

[38] *Ibn-Tamas v. U.S.*, 407 A.2d 626 (1979).

[39] TERRANCE Cherly & MATHESON, Kimberly. “Undermining Reasonableness: Expert Testimony in a Case Involving a Battered Woman who Kills”, 27, *Psychology of Women Quarterly*, 2003, s.37-45. MAGUIRE, Jane Braden, SIGAL, Janet & PERRINO, Carrol S. “Battered Women Who Kill: Variables Affecting Simulated Jurors’ Verdicts”, 20 (6), *Journal of Family Violence*, 2005, s.403-408.

[40] SANGHVI, Rohit & NICOLSON, Donald. “Battered women and provocation: the implications of *R. v Ahluwalia*”, *Criminal Law Review*, October, 1993, s. 728-738

kabullenebilen pasif bireyler olduğu kalıp yargısını (*stereotype*) ve diğer genelleme içeren önyargıya dayalı yaklaşımları ortadan kaldıracaktır. Ancak bunu gerçekleştirmek için mahkemelerin psikiyatr ve davranış bilimcilerin dışında özellikle şiddet mağduru kadınlar ile çalışan görevlilerin ve şiddet mağduru kadınların deneyimlerine gerekli önemi vermesi ve bu yöndeki açıklamaları delil olarak kabul etmesi gerekmektedir. İngiliz Temyiz mahkemesi suçun manevi unsuruna vurgu yapmak suretiyle sistematik şiddet mağduru kadınlar tarafından işlenen bu tür kasten öldürme suçlarında haksız tahrik hükümlerinin uygulanabileceği ihtimalini *Abluwalia ve Thornton* kararlarında kabul etse de, suçun manevi unsuruna vurgu yapan kararların içeriğinden mahkemenin bu tür durumlarda sanıkların haksız tahrikten çok yukarıda izah edilen *diminished responsibility* savunmasından yararlanmasının daha uygun olacağını kabul ettiği görülmektedir.

Hâlihazırda İngiliz Hukukunda 2009 yılında yapılan değişiklikler ile bu konuda önemli aşamalar kaydedilmiş olsa da, haksız tahrike ilişkin kuralların *masculine* (eril) bir anlayış düzenlenmiş olması, sorunlar yaratmaya devam edecek gibi gözükmektedir. Haksız tahrikin temel felsefesinin, failde oluşan ani öfke ve kızgınlık hislerine dayalı olması, öfke ve kızgınlıktan çok, çaresizlik ve tekrar şiddete maruz kalma korkusu ile şiddet mağduru kadınlar tarafından işlenen kasten öldürme suçlarının haksız tahrik hükümlerinin kapsamının dışında tutulmasına neden olabilecektir. Bu nedenle 2009 tarihli *The Coroners and Justice Act* ile yapılan düzenlemelerin, İngiliz Temyiz Mahkemesi tarafından şiddet mağduru kadınlar lehine yorumlanıp yorumlanmayacağı ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanıp sağlanmayacağını anlamak için İngiliz Temyiz Mahkemesi'nin yeni kararlarının beklenilmesi gerekecektir.

KAYNAKÇA

BAGLI Mazhar & SEVER Aysan: “Female and Male Suicides in Batman, Turkey: Poverty, Social Change, Patriarchal Oppression and Gender Links”, 2 (1), *The Women’s Health & Urban Life*, 2003, s. 60–84.

BHARDWAJ, Anita: “*Growing up Young, Asian and Female in Britain: A Report on Self-harm and Suicide*”, 68 (1), *Feminist Review*, 2001, s.52–67.

BOWKER, Lee. H.: *Ending the violence: A guidebook based on the experiences of 1,000 battered wives*. Holmes Beach, FL: Learning Publications, 1986.

CROCKER, Phyllis. L.: “*The meaning of equality for battered women who kill men in self defense*”, 8, *Harvard Women’s Law Journal*, 1985, s. 121–153.

DOBASH, R. Emerson & DOBASH, Russell P.: “*The nature and antecedents of violent events*”, 24 (3), *B.J.Crim.* 1984, s. 269-288.

DOBASH, R. Emerson & DOBASH, Russell P.: *Women, Violence and Social Change*. Routledge, 1992.

EDWARDS, Susan: “*Battered women-In fear of Luc’s shadow*”, 12 (1), *Denning Law Journal*, 1997, s. 75–105.

HÜRTAŞ, Sibel: *Canına Tak Eden Kadınlar. Kocalarını Neden Öldürdüler?*, 2. Baskı, İstanbul 2014, İletişim Yayınları.

MAGUIRE, Jane Braden, SIGAL, Janet & PERRINO, Carrol S.: “*Battered Women Who Kill: Variables Affecting Simulated Jurors’ Verdicts*”, 20 (6), *Journal of Family Violence*, 2005, s.403-408.

RAITT, Fiona. E. & ZEEDYK, Suzanne: *The implicit relation of psychology and law: Women and syndrome evidence*. London: Routledge, 2000.

REGINA, A. Schuller. & RZEPA, Sara: “*Expert Testimony Pertaining to Battered Woman Syndrome: Its Impact on Jurors’ Decisions*” 26 (6), *Law and Human Behavior*, 2002, s. 655-673.

ROBERTSON, J. Bruce: “*Battered woman syndrome: Expert evidence in action*”, *Otago Law Review*, 1998, s.277–300.

SANGHVI, Rohit & NICOLSON, Donald: “*Battered women and provocation: the implications of R. v Ahluwalia*”, *Criminal Law Review*, October, 1993, s. 728-738.

SCHNEIDER, Elizabeth. M.: “*Describing and changing women’s self-defence work and the problem of expert testimony on battering*”, 9, *Women’s Rights Law Reporter*, 1986, s. 195–222.

SCHULLER, Regina. A.: “*The impact of battered woman syndrome testimony on jury decision making: Lavallee v. R. Considered*”, 10. *Windsor Yearbook of Access to Justice*, 1990, s. 105–126.

SELIGMAN, Martin, E. P.: Helplessness: On Depression, Development, and Death. San Francisco: W. H. Freeman, 1975.

STUBBS, Julie & TOLMIE, Julia: “*Falling short of the challenge? A comparative assessment of the Australian use of expert evidence on the battered woman syndrome*”, 23, Melbourne University Law Review, 1999, s. 709–748.

TERRANCE Cherly & MATHESON, Kimberly: “*Undermining Reasonableness: Expert Testimony in a Case Involving a Battered Woman who Kills*”, 27, Psychology of Women Quarterly, 2003, s.37-45.

WALKER, Lenore, E.: The battered woman syndrome. New York: Springer, 1984.

WASIK, Martin: “*Cumulative provocation and domestic killing*”, Criminal Law Review, 1982, s. 29-37.

YEO, Stanley: Unrestrained Killings and the Law: A Comparative Analysis of the Laws of Provocation and Excessive Self-Defence in India, England and Australia. New Delhi: Oxford University Press, 1998.

MAHKEME KARARLARI

Amerika

Ibn-Tamas v. U.S., 407 A.2d 626 (1979).

Kanada

Lavallee v. Regina, 55 C.C.C.3d 97 (1990).

İngiltere

Director of Public Prosecutions v Camplin [1978] 2 All ER 168.

R v Ahluwalia [1992] 4 All ER 889.

R v Davies [1975] Q.B. 691

R v Duffy [1949] 1 All ER 932.

R v Ibrams and Gregory [1982] 74 Cr. App. R. 154

R v Pearson [1992] Crim. L.R. 193.

R v Smith [2000] 4 All ER 289.

R v Thornton (No.2) [1996] 2 Cr. App. R. 108.